

—
Верховний
Суд

«Кредитори&подружжя&борги: судова практика»

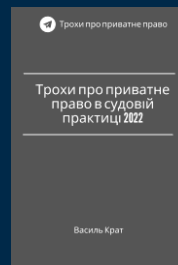
21 квітня 2023 року

Василь Крат, суддя Верховного Суду
кандидат юридичних наук, доцент
Telegram: <https://t.me/glossema>

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

1. Кредит і поділ майна

Кредит на одного з подружжя до шлюбу і компенсація іншому з подружжя Ухвала ОП КЦС ВС від 05.10.2022 у справі № 712/8602/19

Передаючи справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, колегія суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважала за необхідне **відступити від висновку** щодо застосування норми права (статті 60, 69 СК України, статті 179, 190 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладеному у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 липня 2019 року у справі № 554/14662/15-ц (провадження № 61-19294св18) та постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 жовтня 2021 року у справі № 341/2539/13 (провадження № 61-5478св20), **щодо можливості поділу коштів подружжя, витрачених під час шлюбу на погашення особистих зобов'язань одного з них, набутих до шлюбу.**

Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities

DEBTS

Principle 4:21 Personal debts

Debts incurred by one spouse are his or her personal debts.

Principle 4:22 Recovery of personal debts

Personal debts are recoverable from the debtor spouse's acquisitions and his or her reserved property.

Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities

Principle 4:39 Presumption of community property
Assets are presumed to be community property unless they are proved to be personal property in accordance with Principles 4:35 to 4:38.

Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities

Principle 4:37 Substitution

- (1) Any asset substituting personal assets without extra payment should be regarded as personal property.
- (2) Any asset substituting personal assets with additional payment should be regarded as personal property unless the payment provided by community property equals or exceeds the value of the substituted asset.
- (3) Where additional payment is made by one category of property, compensation is payable by the other.

Principle 4:38 Investment or reinvestment

- (1) Any asset acquired solely through the investment or reinvestment of personal assets should be regarded as personal property.
- (2) Any asset acquired partly through the investment or reinvestment of personal assets and partly through community assets should belong to the personal property unless the payment provided by community property equals or exceeds the value of the investment or reinvestment.
- (3) Where additional investment or reinvestment is made by one category of property, compensation is payable by the other.

2. Недійсність правочинів, кредитори і борги подружжя

Договір позики, недійсність, згода іншого з подружжя

Постанова КЦС ВС від 26.09.2018 в справі № 713/285/2012

Для укладення договору позики (за яким позичальником виступає один з подружжя) отримання згоди другого з подружжя не потрібне, оскільки цей правочин не стосується спільного майна подружжя. До того, як позикодавець надасть кошти позичальникові (дружині або чоловікові), в останнього немає права власності на це майно, воно виникає лише після одержання грошових коштів. Таким чином, той з подружжя, хто укладає договір позики (позичає кошти), не розпоряджається спільним майном подружжя, він стає учасником зобов'язальних правовідносин.

Отже, апеляційний суд дійшов помилкового висновку щодо наявності правових підстав для визнання договору позики недійсним.

Договір позики, недійсність, згода іншого з подружжя

Ухвала ВП ВС від 30.06.2021 у справі № 756/8056/19

КЦС дійшов висновку про те, що передача цієї справи необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики, оскільки потребує уточнення висновків про застосування статті 65 СК України, що свідчить про виключність цієї правової проблеми, зокрема, необхідність визначення: чи розповсюджується на грошові зобов'язання (передача в борг одним із подружжя без згоди іншого) приписи частин другої та третьої статті 65 СК України; чи може бути визнаний недійсним договір позики на суму, яка виходить за межі дрібного побутового правочину, укладений одним із подружжя без згоди іншого з подружжя на його укладення; чи виникає за таким договором позики грошових коштів у іншого з подружжя (того, хто не був його стороною) право на отримання коштів з чоловіка (дружини) сторони договору.

Верховний Суд України та Велика Палата Верховного Суду висновків стосовно того, якщо один з подружжя (позикодавець) надає в борг грошові кошти, які є спільним майном подружжя без згоди іншого з подружжя із застосуванням таких правових категорій як «дрібний побутовий правочин» та «цінне майно» не робив. Нормами ЦК України та СК України прямо не врегульовано питання можливості укладення договору позики грошових коштів одним з подружжя без згоди на те іншого із застосуванням таких правових категорій як «дрібний побутовий правочин» та «цінне майно».

3. Солідарність і борги подружжя

Солідарний обов'язок подружжя

Ухвала КЦС ВС від 13.11.2019 року у справі № 638/18231/15-ц

У частині четвертій статті 65 СК України передбачено, що договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

Тлумачення частини четвертої статті 65 СК України свідчить, що вказана норма СК України хоча й містить положення про виникнення обов'язків у другого з подружжя, однак не кваліфікує ці обов'язки як солідарні, а тому до відносин щодо зобов'язань подружжя повинні застосовуватись приписи статті 540 ЦК України про часткові зобов'язання, а не правила статті 541 ЦК України про солідарні зобов'язання. Тобто, **статтею 540 ЦК встановлена презумпція, за якою будь-які зобов'язання із множинністю осіб є частковими, причому з рівністю розміру часток, крім випадків, коли згідно статті 541 ЦК вони вважаються солідарними.**

Солідарний обов'язок подружжя

Постанова ВП ВС від 30.06.2020 року у справі № 638/18231/15-ц

Правовий режим спільної сумісної власності подружжя, винятки з якого прямо встановлені законом, передбачає нероздільність зобов'язань подружжя, що за своїм змістом свідчить саме про солідарний характер таких зобов'язань, незважаючи на відсутність в законі прямої вказівки на солідарну відповідальність подружжя за зобов'язаннями, що виникають з правочинів, вчинених в інтересах сім'ї.

Отже, усуваючи наведений законодавчий недолік, Велика Палата Верховного Суду погоджується з відповідним висновком Верховного Суду України, викладеним у постановах від 27 квітня 2016 року у справі № 537/6639/13-ц (провадження № 6-486цс16) та від 14 вересня 2016 року у справі № 334/5907/14-ц (провадження № 6-539цс16), про солідарний характер відповідальності подружжя за зобов'язаннями, що виникають з правочинів, вчинених в інтересах сім'ї, якщо інше не передбачене такими правочинами.

Солідарний обов'язок подружжя

Постанова ВП ВС від 30.06.2020 року у справі № 638/18231/15-ц

При вирішенні спору про порядок виконання колишнім подружжям зобов'язань, що виникають з правочинів, вчинених в інтересах сім'ї, якщо питання про поділ цих зобов'язань не було зі згоди кредитора вирішене при поділі спільного майна цього подружжя, **суди повинні керуватися тим, що подружжя має відповідати за такими зобов'язаннями солідарно усім своїм майном.**

Якщо один із колишнього подружжя в повному обсязі виконав зобов'язання, то він у порядку частини першої статті 544 ЦК України має право на зворотну вимогу (регрес) до іншого з подружжя у відповідній частині.

Солідарний обов'язок подружжя

Окрема думка від 26.10.2022 року у справі № 752/10864/19

Законодавець при конструюванні відповідних правових норм, так чи інакше, текстуально використовує поняття «солідарності», тобто вказує, що певний обов'язок має солідарний характер і це повністю узгоджується із вимогами частини першої статті 541 ЦК України.

У частині четвертій статті 65 СК України передбачено, що договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї.

Тлумачення частини четвертої статті 65 СК України свідчить, що вказана норма СК України хоча й містить положення про виникнення обов'язків у другого з подружжя, однак не кваліфікує ці обов'язки як солідарні, а тому до відносин щодо зобов'язань подружжя повинні застосовуватись приписи статті 540 ЦК України про часткові зобов'язання, а не правила статті 541 ЦК України про солідарні зобов'язання.

Тобто, статтею 540 ЦК встановлена презумпція, за якою будь-які зобов'язання із множинністю осіб є частковими, причому з рівністю розміру часток, крім випадків, коли згідно статті 541 ЦК вони вважаються солідарними.

4. Зловживання правом, добра совість і поділ майна

«Фраудаторний» поділ майна

Постанова КЦС від 06.03.2019 у справі № 317/3272/16-ц

Згідно частини третьої статті 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом

«Фраудаторний» поділ майна

Постанова ОП КЦС ВС від 11.11.2019 у справі № 337/474/14-ц

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. Згідно частини третьої статті 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Недобросовісність поведінки подружжя при поділі спільного майна, зловживання правами й наявність негативних наслідків для кредитора підлягають доказуванню на загальних підставах.

«Фраудаторний» поділ майна

Постанова КЦС від 11.08.2021 у справі № 723/826/19

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили. Про зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що:

особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»;

наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи; інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають);

враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин).

«Фраудаторний» поділ майна

Постанова КЦС від 11.08.2021 у справі № 723/826/19

очевидно, що учасники цивільних відносин (подружжя, яке перебувало в розірваному шлюбі на підставі заочного рішення 2011 року) «вживали право на зло», оскільки цивільно-правовий інструментарій (позов про визнання права на частку та звільнення майна з під арешту за умови скасування заочного рішення 2011 року, закриття провадження в справі про розірвання шлюбу, після пред'явлення позову в цій справі) використовувався учасниками для недопущення звернення стягнення на майно боржника;

суди не звернули увагу на те, що заява ОСОБА_1 про перегляд заочного рішення, яким розірвано шлюб, та заява ОСОБА_3 про відмову від позову про розірвання шлюбу були подані за спливом 8 років після звернення з позовом та ухвалення рішення - після звернення ОСОБА_2 з позовом про стягнення заборгованості зі ОСОБА_3 ; відповідач ОСОБА_3 та ОСОБА_4 позовні вимоги визнавали,

суди не врахували, що поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом;

«Право на зло» і поділ майна

Постанова КЦС ВС від 01.03.2023 у справі № 761/47743/19

Суди встановили, що заочним рішенням Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 квітня 2011 року у справі № 2п-9019/10 шлюб між ОСОБА_1 і ОСОБА_2 розірвано. Це рішення скасовано ухвалою Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 31 липня 2012 року у справі № 2-2049/11 за заявою позивача ОСОБА_1, а справу призначено до розгляду. Ухвалою Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 19 листопада 2012 року у справі № 2-2049/11 позовну заяву ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про розірвання шлюбу та стягнення аліментів залишено без розгляду; право власності на спірне майно (квартиру, транспортний засіб, земельну ділянку та житлові будинки) зареєстровано за ОСОБА_2 після 19 квітня 2011 року, коли було ухвалене заочне рішення Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області у справі № 2п-9019/10 про розірвання шлюбу між ОСОБА_1 і ОСОБА_2, та яке скасоване ухвалою цього ж суду 31 липня 2012 року.

У пункті 18 договору купівлі-продажу квартири від 27 вересня 2013 року, який укладено між ОСОБА_14 і ОСОБА_2, зазначено, що покупець ОСОБА_2 у зареєстрованому шлюбі не перебуває та не проживає однією сім'єю з будь-якою особою без реєстрації шлюбу, грошові кошти, які передаються за купівлю квартири є її особистою приватною власністю (т. 1, а. с. 31); відповідно до нотаріально посвідчених заяв ОСОБА_1 від 22 липня 2017 року та від 19 липня 2017 року, які подані ним під час укладення від імені ОСОБА_2 договорів купівлі-продажу земельної ділянки та нежитлового приміщення, у яких позивач представляв інтереси відповідача, вказано, що на час укладення цих договорів ОСОБА_2 не перебуває у зареєстрованому шлюбі, а особи, які б могли поставити питання про визнання за ними права власності на нерухоме майно, у тому числі відповідно до статей 65, 74, 97 СК України, відсутні.

«Право на зло» і поділ майна

Постанова КЦС ВС від 01.03.2023 у справі № 761/47743/19

На обґрунтування позову ОСОБА_1 зазначав, що спірне майно придбане за спільні кошти сторін, а тому воно є спільною сумісною власністю подружжя. Домовленості щодо поділу спірного майна сторони не досягнули. Оскільки кожний із об'єктів спірного майна є неподільною річчю, позивач просив здійснити поділ майна, визнавши за позивачем право власності на квартиру, а за відповідачем право власності на решту майна; ОСОБА_2 проти позову заперечувала та, крім іншого, вказувала на дії ОСОБА_1 щодо штучного встановлення режиму спільної сумісної власності спірного майна, які є зловживанням правом та спрямовані на завдання їй шкоди. Позивач умисно не повідомив її про звернення до суду з метою скасування рішення суду про розірвання шлюбу, а також про факт поновлення шлюбу з нею, з метою створення підстав для подання в майбутньому позову про визнання права власності на майно, яке придбане нею самотійно.

Очевидно, що учасник цивільних відносин ОСОБА_1 «вживав право на зло». Сукупність дій спрямованих на скасування рішення суду про розірвання шлюбу, подання нотаріально посвідчених заяв від 22 липня 2017 року та від 19 липня 2017 року щодо відсутності шлюбу між сторонами, а у подальшому звернення ОСОБА_1 до суду з позовом про поділ майна подружжя і визнання права особистої приватної власності на частину такого майна, свідчать про його зловживання правом.

Поділ майна і виконання судового рішення

Постанова КЦС ВС від 27.10.2021 у справі № 522/2736/16-ц

Аналіз норм СК України дозволяє зробити висновок, що встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання спільною сумісною власністю об'єкта незавершеного будівництва та визнання права на частку в спільному майні як приватно-правові категорії покликані забезпечити визначеність в приватних відносинах, захист прав та інтересів. Натомість ініціювання спору про встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання спільною сумісною власністю об'єкта незавершеного будівництва та визнання права на частку в спільному майні не для захисту прав та інтересів є недопустимим.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, встановлення факту проживання однією сім'єю, визнання спільною сумісною власністю об'єкта незавершеного будівництва та визнання права на частку в спільному майні) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення виконання судового рішення. При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для уникнення чи унеможливлення виконання судового рішення, судові рішення стосуються прав та/або інтересів особи на користь якої постановлено таке судове рішення.

Поділ майна і публічні інтереси

Постанова КЦС ВС від 02.10.2019 по справі № 521/5435/16-ц

Аналіз статей 69-71, 74 СК України дозволяє зробити висновок, що **поділ спільного майна та визнання права на частку в спільному майні як приватно-правова категорія, покликана забезпечити визначеність в приватних відносинах та захист прав та інтересів або ж їх відновлювати.** Натомість ініціювання спору про поділ спільного майна та визнання права на частку в спільному майні не для захисту прав та інтересів є недопустимим.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту. **Приватно-правовий інструментарій (зокрема, поділ спільного майна та визнання права на частку в спільному майні) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин.**

Звільнення спільного майна з під арешту

Постанова ОП КЦС ВС від 07.11.2022 у справі № 725/7187/19

Застосування способу захисту права чи інтересу не має відбуватися шляхом порушення прав та/або інтересів інших суб'єктів приватних відносин.

Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення (частина друга статті 183 ЦК України). Тобто, якщо втрачається цільове призначення речі, то вона є не подільною. Прикладом неподільних речей є транспортні засоби, побутова техніка тощо.

Особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту (частина перша статті 59 Закону України «Про виконавче провадження»). Тлумачення вказаних норм з урахуванням принципу розумності свідчить, що частина першої статті 59 Закону України «Про виконавче провадження» розрахована на ті випадки, за яких вимогу про визнання права власності та про зняття з нього арешту заявляє особа, яка є одноосібним власником або співвласником подільної речі.

При цьому очевидно, що нерозумним було б тлумачення, яке б допускало можливість для одного із співвласників в спільній сумісній власності вимагати зняття арешту із неподільної речі в цілому чи навіть допускати конструкцію зняття арешту із «частки в спільній сумісній власності». Права та інтереси іншого співвласника в спільній сумісній власності на неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!